

Patrimoniu

Canoanele virtuale ale portalului Byzantion

de Cristina Ioana Roiu

Într-o perioadă în care digitizarea în masă a resurselor informaționale și a colecțiilor de patrimoniu este în plin avânt, pretutindeni în lume, apare tot mai des problema valorificării optime a acestor resurse digitale pentru a veni în sprijinul cât mai multor categorii de utilizatori. Un exemplu de valorificare cu succes a unor colecții digitizate este portalul **Byzantion**¹, dezvoltat în cadrul proiectului cu același nume de către Biblioteca Academiei Române și Institutul de Tehnică de Calcul București (proiect finanțat de ANCS/ UEFISCDI în programul *Parteneriate în domenii prioritare PCCA-2011, Tip 2*).

Figura1. Pagina de pornire a portalului *Byzantion*

Ca orice proiect bun care răspunde unei necesități și proiectul *Byzantion* a pornit de la constatarea lipsei resurselor informaționale și chiar a unor colecții digitale descrise adecvat în cazul manuscriselor miniate bizantine. Astfel, deși există multe site-uri dedicate iconografiei bizantine, marea majoritate a acestora se concentrează pe reprezentarea și descrierea icoanelor, câteva aplecându-se și asupra picturii în frescă.

În schimb, site-uri dedicate manuscriselor miniate bizantine sunt puține, iar resursele informaționale oferite vizitatorilor acestora se limitează în general la atașarea, la reproducerea digitală a manuscrisului, a titlului temei iconografice, a locului de păstrare (rareori a locului de apariție), eventual a datării după secol. Totodată, trebuie remarcat faptul că 90% din aceste site-uri sunt dezvoltate și administrate de nespecialiști (fără a minimaliza însă efortul și meritul acestora în prezentarea și popularizarea unor asemenea manuscrise).

Byzantion și-a propus să completeze această lacună și să ofere atât publicului larg, cât și specialiștilor, acces la bogata colecție de manuscrise miniate bizantine, oferind pe lângă imagini digitale de bună calitate ale acestora și descrieri bibliografice și informații contextualizate cât mai complete, având girul specialiștilor din domeniu. Astfel, din bogatul fond de manuscrise al Bibliotecii Academiei Române (peste 10 000 de cote) au fost selectate 101 manuscrise ornate și miniate, grecești, românești și slave, datând din secolele XII-XIX, unele excepționale prin concepția artistică și prin realizare și care includ câteva teme iconografice bizantine fundamentale. Elementul de noutate și de plusvaloare pe care îl aduce portalul *Byzantion* este

reprezentat de crearea unui canon virtual tematic, bazat pe trăsăturile comune ale reprezentărilor iconografice analizate și pe textele erminiilor².

Proiectul pune astfel la dispoziție un util instrument de lucru, cu ajutorul căruia se pot analiza, în cadrul unei anumite tematici, diferențele zonale, evoluția de-a lungul secolelor, dar și gradul de inovație

² Mariuca Stanciu, "BYZANTION" – un proiect de valorificare a colecției de manuscrise a Bibliotecii Academiei și mai mult decât atât, pg.18-23, articol disponibil la http://www.biblacad.ro/workshop/VolumWorkshopBAR_vf.pdf

¹ <http://byzantion.itc.ro/>

artistică, prin compararea fiecărei imagini în parte cu imaginea canonică.

Astfel, prin compararea diverselor reprezentări existente, spre exemplu pentru tema "Închinarea magilor", a rezultat următorul canon virtual³:

Figura 2. Canon virtual al temei "Închinarea magilor"

Această temă apare deseori în arta bizantină și post-bizantină, fie inclusă în reprezentările *Nașterii lui Iisus*⁴, fie reprezentată individual. Structura canonică a acestei teme este simplă și directă: fundalul este reprezentat de o peșteră sau de iesle (în reprezentările influențate de arta occidentală), iar *Fecioara cu Pruncul* în brațe este înfățișată așezată, ușor întoarsă spre cei trei magi prezenți în fața sa, care i se închină și îi prezintă daruri. În variantele mai elaborate ale temei pot apărea și alte personaje, precum *Sfântul Iosif*, îngeri sau alți martori ai evenimentului. Magii sunt în număr de trei, probabil după numărul darurilor pe care le-au oferit: aur, tămâie și smirnă (Matei 2:9-11), deși numărul lor nu este menționat explicit în Evanghelii. Din lipsa acestor mențiuni clare, canonul picturii bizantine și post-bizantine atribuit în cadrul proiectului acestei teme a luat în considerare doar reprezentarea a trei magi, ce urmăresc lumina Stelei călăuzitoare, sau își oferă darurile Maicii Domnului.

Ilustrația de mai jos, plasată în partea superioară a paginii, foaia 11v din *Manuscrisul Grecesc nr. 13* (Cota BAR), înfățișează „Închinarea

magilor” având în vedere textul Evangheliei după Matei 2:11. Analiza comparată a reprezentării acestei teme față de canonul virtual (cu care se aseamănă foarte mult), analiză furnizată de pagina portalului, menționează „un fundal peisager deluros în care este plasată în planul secund o structură arhitecturală netencuită, cu acoperiș de paie, ce sugerează mai degrabă un grajd, decât o casă; în fața acestuia un zid scund de pietre făcute par a delimita un pridvor”. Analiza remarcă și prezența unui fragment de coloană antică, plasat chiar la intrarea pridvorului, element care desparte planul *Sfintei Familii* de cel al celorlalte personaje din punct de vedere compozițional și alegoric. Cei trei magi sunt surprinși în momentul îngenunchierii și oferirii darurilor. Îmbrăcămintea lor este reprezentată detaliat, iar pe capete poartă coroane de model occidental, una susținută de un turban. Sunt remarcate în analiză compoziția bine planificată, perspectiva corectă, gestică sugestivă care denotă influența Renașterii italiene cu elemente occidentale accentuate prin prezența coroanelor și modelele costumelor.

Figura 3. Miscelaneu religios; ilustrație dreptunghiulară, plasată în partea superioară a paginii, Ms. gr. 113 (cota BAR), sec. al XVII-lea

În schimb, ilustrația din pag. 226 a *Manuscrisului Slavon 525* (cota BAR) prezintă o imagine inversată față de canon. *Fecioara* este așezată în latura stângă a imaginii, ținându-L în brațe pe *Pruncul Iisus*, pe care îl prezintă spre adorare unuia dintre cei trei magi, îngenunchiat la picioarele ei și oferind cu brațul ridicat darul adus. În spatele acestuia, în picioare, ceilalți doi magi întind și ei ofrandele în formă de chivoturi. Îmbrăcămintea *Fecioarei* este simplă, conform descrierii furnizate de portal ”constând într-o tunică lungă cu mâneci

³ <http://byzantion.itc.ro/web/Canoane/Inchinarea-magilor-990>

⁴ <http://byzantion.itc.ro/web/Canoane/Nașterea-lui-Iisus-993>

strânte acoperită de o alta cu mâneci largi și scurte, guler răsfrânt, strânsă în talie cu o centură și o bonetă ce îi acoperă părul. Magii sunt bogat înveșmântați (apare chiar și o robă deschisă bordată cu hermelină) și poartă coroane surmontate de cruce (cu excepția magului îngenunchiat, al cărui cap este descoperit în semn de respect)". Steaua Betleemului strălucește deasupra magilor ca o stea cu șase colțuri din care coboară raze către Prunc, în latura dreaptă, cerurile fiind deschise în arc de cerc bordat de nori. Sunt remarcate absența nimburilor și prezența unor certe influențe ale artei occidentale, venite cel mai probabil prin intermediul artei rusești.

Figura 4. Miscelaneu religios, ilustrație în plină pagină cu chenar în bandă, *Închinarea Magilor*; Ms. slavon 525, f. 226 r., Schitul Mare, Galiția, 1731-1733

Tot în poziție inversată față de canon este și imaginea din frontispiciul rectangular format din trei părți prezent la începutul paginii 156r din manuscrisul menționat mai sus.

Astfel, Tema "Închinarea magilor" este ilustrată central în acest frontispiciu, cele două imagini laterale ilustrând vase cu flori. Descrierea imaginii din portalul *Bzyantion* menționează faptul că: "Fecioara este așezată în latura stângă a imaginii, sub un acoperiș în pantă ce simbolizează ieslea, ținând în brațe Pruncul pe care îl prezintă spre adorare magilor îngenunchiați la picioarele ei. În spatele magilor, un personaj masculin în picioare, cu turban, probabil un slujitor al magilor. Fecioara este îmbrăcată simplu, într-o tunică lungă strânsă în

talie cu o centură și un vâl scurt ce îi acoperă părul. Magii sunt bogat înveșmântați cu mantii cu gulere decorative."

Figura 5. Miscelaneu religios, frontispiciu rectangular, format din trei părți, cea centrală reprezentând "Închinarea magilor", cele laterale ilustrând vase cu flori, Ms. slavon 525, f. 156 r., Schitul Mare, Galiția, 1731-1733

Urmând același tipar al descrierii *Cerurilor* ca și în imaginea precedentă, acestea sunt deschise în arc de cerc bordat de nori, din ele strălucind steaua Betleemului, ca o stea cu șase colțuri din care coboară raze către Prunc.

Din exemplele menționate reies cu ușurință avantajele utilizării acestui portal, care oferă posibilitatea cercetării unui număr mare de manuscrise miniaturate de o largă varietate tematică, provenind din tot arealul de tradiție bizantină, datate sec. XII- XIX, manuscrise digitizate integral și însoțite de fișe bibliografice și analitice detaliate.

Întocmirea *Canonului* virtual, o descriere concisă reprezentată printr-o schiță grafică ce însumează și sintetizează stilistic trăsăturile de bază ale celor mai răspândite reprezentări de personaj / temă din arta bizantină și post-bizantină este extrem de utilă, acesta devenind un *etalon comparativ*. De altfel, portalul oferă pe lângă canonul virtual propriu zis și analize comparative utile în evidențierea diferențelor zonale / naționale/de școală sau chiar a inovațiilor artistice individuale, dată fiind mai marea libertate de expresie a ilustrației de carte prin comparație cu fresca și icoana.

Prin oferirea acestei multitudini de resurse informaționale din domeniul artei bizantine și post-bizantine, alături de canoanele virtuale și informațiile bibliografice detaliate, portalul este un extrem de util instrument de studiu pentru toți cei interesați de subiect, fie ei istorici de artă, istorici, teologi, studenți din domeniul istoriei artei, teologiei, istoriei sau doar simpli iubitori ai artei bizantine.